

**UYG‘ONISH DAVRI PEDAGOGIKASIDA ABU NASR FOROBIYNING
QARASHLARI**

Mardiyeva Yulduz Ubaydullayevna

Samarqand davlat chet tillar instituti mustaqil tadqiqotchisi

+998902822728, email: mardievayulduz@gmail.com

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada muallif tomonidan uyg‘onish davri pedagogikasida Abu Nasr Forobiyning qarashlari mohiyati va mazmuni, uning o‘ziga xos xususiyatlari va tarbiyaviy ahamiyati yoritib berilgan.*

***Kalit so‘zlar.** Pedagogika, ilmiy-falsafiy, axloqiy qarashlar, uyg‘onish davri.*

O‘tmishdagi allomalarning bebaho me‘rosi qanchadan – qancha avlodning ma‘naviy – ruhiy ongini va turmush tarzini shakllantirgan va shakllantirmoqda. Bu ta‘sir ko‘proq ilmiy-falsafiy talqin bilan ifodalangan holda Abu Nasr al-Forobiyning insonparvarlikka oid asarlarida ham o‘z aksini topgan. Olim axloqiy xususiyatlar insonda faqat an‘analar orqaligina emas, shuningdek, bilim va tarbiya orqali vujudga kelishini ta‘kidlaydi. Uning fikricha, ta‘lim-tarbiya insonning tabiat hodisalaridan o‘z maqsadlari uchun foydalana bilishi va bu yo‘lda boshqa kishilar bilan to‘g‘ri munosabatda bo‘lishi, jamiyatning haqiqiy a‘zosi bo‘lib yetishuvi, uning ichki tartib-qoidalarini to‘g‘ri o‘rganib jamiyat talablariga javob bera oladigan bo‘lib yetishishi uchun zarurdir.

Al-Forobiy ta‘lim - tarbiyaga birinchi marta ta‘rif bergan olim sanaladi. Ta‘lim - degan so‘z insonga o‘qitish, tushuntirish asosida nazariy bilim berish; tarbiya - nazariy fazilatni, zarur bo‘lgan xulq normalarini va amaliy malakalarni o‘rgatish ekanini olim alohida ta‘kidlab o‘tadi. Al-Forobiyning fikricha, tarbiyani boshlashdan avval tarbiyalanuvchilarning shaxsiy xislatlarini o‘rganish lozim. Zero, insonning xohishi, ixtiyori, irodasi, ijobiy va salbiy jihatlarini, xislatlarini, nimaga qobiliyati borligini aniqlamay turib, kutilgan natijaga erishib bo‘lmaydi. Alloma o‘zining “Baxt-saodatga erishuv to‘g‘risida” asarida bilimlarni

o'rganish tartibi haqida fikr bayon etgan. Uning ta'kidlashicha, avval bilish zarur bo'lgan ilm o'rganiladi, bu olam asoslari haqidagi ilmdir. Uni o'rgangach, tabiiy ilmlarni, tabiiy jismlarni o'rganish lozim. Undan so'ng, umuman, jonli tabiat o'simliklar va hayvonlar haqidagi ilm o'rganilishi darkor, - deydi¹.

Al-Forobiy ta'limotida inson ta'lim yordamida barcha fanlarni puxta o'zlashtirish bilan ma'naviy-axloqiy fazilatlarga, odob me'yorlari va kasb-hunarga oid malakalarga ega bo'ladi. U "ta'lim-tarbiyada rag'batlantirish, odatlantirish, majbur etish usullarini ilgari surdi"². Bu usullar esa, o'z navbatida, al-Forobiyning "fozil insonlar jamiyati"da axloqan pok, barkamol avlodni tarbiyasi uchun xizmat qilishi kerak edi. Umuman olganda, al-Forobiyning fozil jamiyati, komil inson baxt-saodati, o'zaro yordam, dono boshliq, tenglik haqidagi fikrlari o'z davri uchun xayoliydir. Lekin insonni ma'naviy ozod etishga, uning imkoniyatlarini ochishga, insonparvarlik yo'nalishini asoslashga qaratilgan bu ta'limot ilg'or ijtimoiy tafakkur taraqqiyotiga buyuk hissa bo'lib qo'shildi va umumbashariy intilishlarni ifodaladi. "Uning ijtimoiy g'oyalari keyin davr mutafakkirlari: Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Ibn Rushd, Baxmanyor, Nizomiy, Sa'diy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Bedil, Iqbol, Ahmad Donish va boshqalar ijodida rivojlantirildi"³.

Darhaqiqat, IX-X asrdan keyingi davrlarda yashab o'tgan allomalar ham inson axloqi, yoshlar tarbiyasi masalasiga doir ko'plab risolalar yozganlar. Bu xayrli ishga tasavvuf olamining gulshanlari Najmiddin Kubro, Farididdin Attor, Bahouddin Naqshbandiy, Ahmad Yassaviy, Jaloliddin Rumiy, Abdurahmon Jomiy, Aziziddin Nasafiy, Alisher Navoiy kabilar katta hissa qo'shdilar. Ular ijodida al-Buxoriy, al-Forobiy, Ibn Sino, Abu Hamid G'azzoliy qarashlari yangi pog'onada rivojlantirildi. Masalan, Aziziddin Nasafiy o'zining "Zubdatul haqoyiq" (Haqiqatlar qaymog'i) risolasida insonning kamolot sari o'sishi jarayonlarini tahlil qilar ekan, bu ta'limotni zamon va davr nuqtai nazaridan kelib chiqib, o'z fikrlari bilan boyitdi. Nasafiy shu

¹ Абу Наср Форобий. Рисолалар. – Т.: Фан, 1975. – 23 – 24 б.

² Хошимов К., Нишонова С., Иномова М., Хасанов Р. Педагогика тарихи. – Т.: Ўқитувчи, 1996. – 82 б.

³ Хайрулаев М.М. Абу Наср Форобий. // Мулоқот. – 1997. - № 4.

risolasida: “Qadimda axloqiy xislatlar-la bezanmagan, o‘zini tanimagan odamlar ko‘p, ammo ular hali komil emas, deydi,- inson hayvon turlaridan biridir, aynan hayvon ruhi tarbiya topib, ta’lim va tahsil ko‘rib, bilish, takrorlash, taqvo va zikr tufayli darajalar bo‘ylab rivojlanadi va har bir darajada - martabada yangi ismga molik bo‘ladi”⁴. Uning axloqiy go‘zallik haqidagi fikrlarida axloqiy yetuklikka oid hadislarning talqini aks etib tursa, ta’lim-tarbiya, bilim to‘g‘risidagi qarashlari al-Forobiy g‘oyalari bilan hamohangdir.

Pedagog olim S.Nishonova o‘zining ko‘p yillik tadqiqoti natijalariga asoslanib, “Sharq Uyg‘onish davri pedagogik ta’limotida, axloqiy asarlarda komil inson tarbiyasi asosiy va muhim masalalardan sanaladi”⁵, -deb to‘g‘ri ta’kidlab o‘tgan. Olim N.Komilovning ta’kidlashicha, o‘rta asrlardagi "komil inson haqidagi g‘oyalar katta ijtimoiy-axloqiy ahamiyatga ega bo‘ldi, insonni sharaflig, ezgulik va Buyuk Xayr ruhida tarbiyalash, mehru muhabbat, vafo sadoqatni kuchaytirishga qildi. Har zamon, har lahzada insonlarga ularning insonligini eslatib, yozuv, qabih ishlar, nojo‘ya qiliqlardan saqlanishga ko‘maklashdi, iymon va vijdon binosining poydor bo‘lishini ta’minladi”⁶.

Xulosa qilib aytganda, Chor Rossiyasi amaldorlari ta’rifi bilan aytganda, “biror bir millatni qirish uchun ularni jismonan mahv etish kerak emas, balki ularning urf - odat va an‘analarini yo‘q qilish kifoya” aqidasi amalda joriy etilgan davrda milatimizning asriy madaniyati keskin zarbaga uchradi. Ko‘p asrlar davomida xalqimizning og‘zaki ijodi, urf - odat va an‘analari, islom ta’limotidagi umuminsoniy qadriyatlar hamda buyuk mutafakkir ajdodlarimizning ilmiy qarashlari asosida shakllangan axloqiy tarbiyaga oid ta’limotlar dastlab bu o‘lkaning chor Rossiyasi tomonidan bosib olinishi, sungra esa oktyabr inqilobidan keyin ateizm siyosatini joriy etilishi bilan o‘z ahamiyatini yo‘qota boshladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абу Наср Форобий. Рисолалар. – Т.: Фан, 1975. – 23 – 24 б.

⁴ Комил Инсон хақида тўрт рисола. – Т.: Маънавият, 1997. – 148, 152 б.

⁵ Хошимов К., Нишонова С., Иномова М., Хасанов Р. Педагогика тарихи. – Т.: Ўқитувчи, 1996. – 82 б.

⁶ Комилов Нажмиддин. Тасаввуф. 1 – т. – Т.: Ёзувчи, 1996. – 153 б.

2. Ҳошимов К., Нишонова С., Иномова М., Хасанов Р. Педагогика тарихи. – Т.: Ўқитувчи, 1996. – 82 б.
3. Хайрулаев М.М. Абу Наср Форобий. // Мулоқот. – 1997. - № 4.
4. Комил Инсон ҳақида тўрт рисола. – Т.: Маънавият, 1997. – 148, 152 б.
5. Ҳошимов К., Нишонова С., Иномова М., Хасанов Р. Педагогика тарихи. – Т.: Ўқитувчи, 1996. – 82 б.
6. Комилов Нажмиддин. Тасаввуф. 1 – т. – Т.: Ёзувчи, 1996. – 153 б.
7. Маттиев, И. Б. (2011). Культура здорового образа жизни: взгляды прошлых цивилизаций (на примере Узбекистана). In Педагогика: традиции и инновации (pp. 49-51).
8. Маттиев, И., & Шодиярова, К. (2020). Талабаларда саломатликни асрашга йўналтирилган тафаккурни шакллантиришга хизмат қиладиган шакллар, воситалар, методлар. Общество и инновации, 1(2/S), 314-318.
9. Маттиев, И. Б. (2016). Некоторые направления государственной политики здоровьесбережения как педагогический фактор формирования здорового поколения. Бюллетень науки и практики, (10 (11)), 358-363.
10. Маттеев И. Б. (2022). Социально-педагогическая необходимость развития здравоохранения для студентов. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(4), 300-304.
11. Mattiev, I. B. (2022, February). INNOVATION TECHNOLOGIES IN EDUCATION SYSTEM AND THEIR USE. In Conference Zone (pp. 167-168).
12. Маттеев И. Б. (2022, февраль). ВАЖНОСТЬ ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НЕЗАВИСИМОМ ОБРАЗОВАНИИ. В конференц-зоне (стр. 20-23).